

Tatjana VUJOVIĆ*

GLOBALIZACIJA I PROMJENE U SAVREMENOJ PORODICI

Sažetak: U ovom radu riječ je o uticajima globalizacije na promjene u savremenoj porodici. Globalizacija donosi neke pozitivne elemente u razvoju savremenog društva, ali i dosta negativnih posljedica po različite socijalne, etničke i kulturne grupe. Sve to ostavlja tragove na položaj porodice kao primarne društvene grupe. U većini savremenih porodica javljaju se brojne sociopatološke pojave kao što su: siromaštvo, nasilje unutar porodice, kriminalitet, traganje za individualnošću članova porodice, gubljenje identiteta i uloge porodice. Poseban problem predstavljaju grupe i zajednice koje se javljaju sa namjerom da postanu alternativa klasičnoj porodici (homoseksualni brakovi, kohabitacija, brakovi bez djece, samohrane majke, očevi sa djecom bez suprugâ). Globalizacija savremenog društva nameće uslove za transformaciju savremene porodice i izmjenu njene klasične strukture, dinamike i funkcionalnosti.

Ključne riječi: *globalizacija, savremeno društvo, transformacija porodice*

POJAM GLOBALIZACIJE

Pojam *globalizacije* izveden je od francuske riječi „global” što znači ukupnost, a *globalizam* je način gledanja na zbivanja u globalu. Ovaj pojam nerijetko se koristi da bi označio isti fenomen, ali mu je drugačije značenje. Globalizam redukuje sve dimenzije globalizacije na samo jednu — ekonomsku. Ekološka, kulturološka i društvena strana globalizacije često se zanemaruju u odnosu na njenu političku, a naročito ekonomsku dimenziju, ali u novije vrijeme i one dobijaju sve veći prostor. Globalizacija nije proces, nego složen niz procesa koji teže sveobuhvatnosti i jedinstvenosti svijeta (Turek 1999). Kad je riječ o globalizmu, tu je još i proširena teorija koja globalizam tumači argumentima savremene mikroelektronske revolucije (Rodin 1999). Zahvaljujući globalizaciji, odnosi među ljudima i zemljama postaju sve intenzivniji, a ljudi počinju globalno razmišljati i svijet u cjelini drugačije shvatati. Globalizacija ima i određene zahtjeve — stalno ulaganje u znanje,

---

* Filozofski fakultet, Nikšić, Univerzitet Crne Gore

tehnologije, istraživanje i razvoj. Današnji se svijet sve više „otvara” i „smanjuje” i otuda je stvorena već dobro poznata sintagma o svijetu kao „globalnom selu”. Za globalizaciju se može utvrditi da je jedna od posljedica razvoja nauke, savremene tehnologije, tržišne ekonomije, demokratije. Globalizacija je omogućila i slobodno kretanje kapitala, robe, informacija i ljudi kroz širenje i ukidanje granica.

Globalizacija je složen fenomen kome je moguće pristupiti sa stanovišta različitih nauka: politikologije, ekonomije, sociologije, istorije, psihologije i filozofije. Globalizacija kao fenomen postoji vjekovima i odražavala se, prije svega, u uticaju koje su različite kulture imale jedna na drugu. Ovaj uticaj odnosio se na to da kulture i narodi putem trgovine, imigracije, razmjene ideja i informacija počinju da liče jedna na drugu. U periodu poslije dva svjetska rata nivo i intenzitet razmjena između različitih kultura, nacija i ekonomija se dramatično povećao. O naročito naglom pojačavanju ekonomskih, političkih i kulturnih uticaja između država u svijetu možemo govoriti u posljednjim dekadama dvadesetog vijeka, trend pojačavanja je naravno nastavljen i u prvim dekadama dvadeset prvog vijeka. Koji god pokazatelj da uzmemo, bilo da je on ekonomski, politički, naučni, obrazovni, ekološki, uočava se da su područja izuzeta iz procesa globalizacije veoma rijetka. Ovdje ipak naglasak stavljamo na to da se područja međusobno razlikuju po stepenu uklapanja u globalne trendove.

Termin globalizacija je tek krajem osamdesetih godina dvadesetog vijeka jedva bio u upotrebi u akademskoj literaturi, a naročito u svakodnevnom govoru. Termin se, po riječima Gidensa, pojavio niotkuda, da bi danas bio nezaobilazna tema u razmatranjima savremenih ekonomskih i političkih zbivanja. Šta, dakle, pod njim podrazumijevati? U naučnoj literaturi postoji veliki broj određenja globalizacije. Autor Held pod globalizacijom podrazumijeva širenje, produbljivanje i ubrzanje međuzaviznosti u svim aspektima savremenog društvenog života — od kulture do kriminala, od finansija do duhovnosti (Held 2003: 48). Globalizacija se kao ideja odnosi na „smanjivanje” svijeta, ali i na jačanje svijesti o svijetu kao cjelini (Milardović 1999). Za Gidensa globalizacija podrazumijeva „intenzifikaciju društvenih odnosa na svjetskom planu koja povezuje udaljena mjesta na takav način da lokalna zbivanja uobličavaju događaji koji su se odigrali kilometrima daleko i vice versa”. Za Cohena i Kenedua globalizacija je svjetski proces integracije, a globalizam svijest življenja u jednom svijetu (Cohen, Kenedy 2000: 358).

DIMENZIJE GLOBALIZACIJE

Kao što je uslovna podjela teorija o globalizaciji, tako je i uslovna podjela na aspekte globalizacije. Postavlja se pitanje zašto se jedan takav fenomen posmatra u parcijalnim dimenzijama, a ne samo u cjelini. Globalizacija je sveobuhvatan pojam, naučno je opravdano posmatrati ga u nekoliko aspekata. Sa druge strane, činjenica je da nijesu svi aspekti globalizacije nastali istovremeno u jednom trenutku istorije ljudskog društva, već su nastajali vremenom: godinama, decenijama, pa čak i vjekovima. Globalizaciju treba posmatrati kroz razne forme preobražaja i tranzicija. Svaki društveni proces kada nastoji da napravi uplive u lokalni ambijent naglašava dimenzije koje su za humanizaciju, a ne dehumanizaciju čovjeka. U cjelini

posmatrano, globalizacija zahvata nekoliko razvojnih dimenzija sa snažnim implikacijama na sve aspekte društvenog života, a samim tim i na porodicu. Te dimenzije su tehnološka, informatička, ekonomska i kulturna.

Prve dvije dimenzije globalizacije koje određuju današnju globalizaciju su tehnološka i informatičko-komunikacijska. Živimo u društvu gdje se tehnološke promjene brzo mijenjaju. Već ono što nastupa i dolazi danas postaje prevaziđeno i nezanimljivo sutra (Bauman 2009). Tehnološke promjene uzročno-posljedično mijenjaju društvene odnose, a samim ti i društvenu strukturu. Globalizacija nameće nove vrijednosti kao što su: ubrzano zastarijevanje, prolaznost, potrošnja, pohlepa. Od tehnoloških dostignuća određenu korist imaju grupe iz kojih se nastoji kreirati proces. Na isti način grupe imaju monopol na tehnološko dostignuće.

Informatička dimenzija globalizacije ogleda se u informatičkoj revoluciji društva. Informacija se u periodu globalizacije brzo mijenja, gotovo istom brzinom kao tehnološko dostignuće. Ekonomska dimenzija globalizacije tretira ovaj proces kao otvoreno tržište na kome ne konkurenti, nego jači ostvaruju veliki profit. Cilj je da se što više uveća profit. Tržišni odnosi su osnov regulisanja društvenih odnosa. A podvođenje svih elemenata čovjekovog života pod zakonitosti tržišta proizvodi nuspojave: organizovani kriminal, korupciju, koji postaju specifično obilježje procesa globalizacije. Kulturna dimenzija globalizacije sastoji se u prihvatanju moralnih standarda u shvatanju dobra i zla, kao i u moralnom ponašanju, što je uslov održivog razvoja. Stoga se govori o globalnoj etici, koja se određuje kao sistem zajedničkih vrijednosti, a one su: ljudska prava i odgovornosti, demokratija i građansko društvo, zaštita manjina, mirno rješavanje sukoba, generacijska i međugeneracijska odgovornost za očuvanje prirodnih resursa na dobrobit sadašnjih i budućih generacija (Pastuović 1999). Međutim, kultura je postala i nov izvor konflikata i važna dimenzija sukoba između globalnog i lokalnog. S jedne strane, ona je sve homogenizovanija, dok sa druge strane postaje „...parohijalna, poprima obilježja zajednica i na neki način postaje plemenska, proces koji može pokrenuti nepoželjne procese izolacije, diskriminacije i nesnošljivosti” (Perotti 1995: 12).

EFEKTI GLOBALNIH DRUŠTVENIH PROMJENA NA PORODICU

Globalizacija dovodi do velikih promjena u društvu i načinu života svakog čovjeka. Ovaj proces donosi neke pozitivne elemente u razvoju savremenog društva, ali i dosta negativnih posljedica po različite socijalne, etničke i kulturne grupe. Proučavanje trendova promjena u porodici u kontekstu globalizacije složen je fenomen. Globalizacija nameće uslove za transformaciju savremene porodice. Uporedo sa globalizacijom nastupa i liberalizacija u društvu i društvenim odnosima od ekonomije do kulture. Ona pokreće transformaciju svih tradicionalnih, konzervativnih i dogmatskih elemenata u društvenoj strukturi savremenog društva. Krajem XX vijeka pod dejstvom globalizacije i liberalizacije došlo je do raspada socijalističkih društava i njihovog ulaska u proces tranzicije ka tržišnoj privredi i demokratiji. U nekim od tih društava (kao što je bivša SFRJ) došlo je do otvorenih etničkih sukoba i izbivanja građanskog rata. Ova pojava dovela je do razaranja velikog broja

porodica i narušavanja ranijeg porodičnog života praćenog izbjeglištvom, migracijama i gubljenjem porodičnih veza.

Globalna pojava koja je uticala na promjenu oblika, položaja i uloge savremene porodice jeste kriza patrijarhalnih društvenih odnosa i njima imanentnog sistema vrijednosti. Patrijarhalna društva i patrijarhalni sistem vrijednosti počinju ubrzano da se mijenjaju, posebno u razvijenim zemljama i zemljama tranzicije. Patrijarhalni stil i način života počinje da se „osipa” čak i u onim zemljama koje su ga uporno i tvrdokorno branile i održavale, kao što su arapske zemlje, azijske, afričke i latinoameričke zemlje. Kriza i predstojeći slom „patrijarhalizma” donosi brojne izazove i iskušenja pred savremenu porodicu. Može se zaključiti da je klasična porodica sve više ugrožena, da se ubrzano transformiše (posebno u razvijenom svijetu), pa čak i potiskuje. Nastupa postmoderno preoblikovanje porodice koju karakterišu labave i nestalne veze, unutar nje ne postoji čvrsta integracija. Stvaraju se brojne alternative zajedničkog života koje nijesu porodica sa klasičnom formom i klasičnim obavezama koje sputavaju njene članove da ostvare svoje interese, želje, namjere i ambicije. Porodica je opterećena brojnim sociopatološkim pojavama koje su karakteristične za savremeni svijet, kao što su: nasilje, kriminal, siromaštvo. Brzina promjena ne omogućava pojedincima stvaranje dugoročnih strategija. U težnji za istinskim ispunjenjem pojedinci se lakše odlučuju na razvod i ostavarenje tog cilja, što u prošlosti nije bio lako ostvariti jer je postojala stigma koja je pratila razvod, religijska uvjerenja o braku i porodici, ekonomska zavisnost partnera. Sve izraženiji proces individualizacije doveo je do toga da veze unutar porodice slabe, što ima za rezultat iščezavanje bračnih odnosa, stvaranje kohabitacije i sve kasnijeg ulaska u brak; javljaju se istopolni brakovi, roditelji se odriču roditeljstva. Globalni trend postaju pojedini oblici partnerskih veza.

Transformacija nuklearne porodice

Transformacije u savremenoj porodici mogu se proučavati kroz sferu društvenih kretanja koja se događaju na globalnom planu. Do pune transformacije nuklearne porodice dolazi osamdesetih godina 20. vijeka. Sve intenzivnije ispoljavanje individualnosti, potrošačko-hedonistička filozofija, razgrađivanja patrijarhalnog autoriteta, imali su za posljedicu pad univerzalnosti braka koji se registrovao preko skoka divorcijaliteta, porasta broja vanbračnih zajednica, što je izazvalo pad fertiliteta ispod nivoa neophodnog za prostu reprodukciju. Dok je bračni par u tradicionalnoj porodici predstavljao samo jedan dio porodičnog sistema, u savremenom društvu sa opadanjem ekonomske uloge porodice i utemeljenjem bračne veze na ljubavi i seksualnoj privlačnosti, par je dospio u središte porodičnog života, on predstavlja suštinu porodice (Gidens 2005: 83). Težište se pomjera sa roditeljstva na partnerstvo. Ovim se u savremenom društvu mijenja sadržaj braka i porodice. Suštinu partnerskih odnosa čini afektivna povezanost. Brak je oslobođen „instrumentalne reproduktivne seksualnosti” (Gidens 2005). Društvene, demografske i ekonomske promjene dovele su do deinstitucionalizacije braka, transformacije nuklearne porodice i pojave novih porodičnih oblika i partnerskih veza. Bez obzira na porodične oblike u kojima se uspostavlja, temeljnu „porodičnu vezu čini odnos između

djeteta i roditelja — temeljne jedinice koje ostaju ili prelaze u bilo koji drugi oblik su roditelj i dijete”. Sa transformacijom braka, povećanjem razvoda, stvaranjem novih partnerskih veza, ovaj odnos ne počiva na biološkim osnovama. Dolazi do pojave različitih oblika ispoljavanja odnosa između roditelja i djece kao što su jedno-roditeljske porodice, binuklearne porodice, usvojenje, hraniteljstvo, surogat-majke.

Globalizacija dovodi do stvaranja „transnacionalnih” porodica, koje podrazumijevaju globalizaciju emocija, majčinstva (uvoz majčinske brige u razvijenim zemljama). Roditelji u razvijenim zemljama zbog poslovnih obaveza moraju da angažuju osoblje koje će brinuti o djeci jer sve manje mogu da se oslone na srodnike. Žene iz Trećeg svijeta privremeno napuštaju svoje porodice i migriraju u razvijene zemlje da bi obavljale poslove dadilje. Primorane su i da same plaćaju dadilje za svoju djecu. Time se stvara „globalni” lanac brige u kojemu se spajaju tri skupe osobe zaduženih za brigu: osoba koja brine o migrantkinjinoj djeci, druga koja brine o djeci žene brine o migrantkinjinoj djeci, dok treća majka-migrantkinja brine o djeci zaposlenih u Prvom svijetu. Zapaža se da plaćena briga i emocije teško mogu nadomjestiti emociju i brigu majke. U lancu emocija dijete — dadilja isključena je majka.

S porastom broja razvedenih brakova stvaraju se kompleksne mreže porodičnih odnosa. Razvod braka ne znači propadanje bračnih zajednica, već drugačiji način realizacije roditeljstva, gdje veze sa djecom ne prestaju. Tipovi rodbinskih veza koje razvijaju ove porodice su novi u savremenom društvu. Javljaju se teškoće u prilagođavanju na novi brak, s obzirom na raznovrsnost veza i odnosa. U ovim porodicama postoji nova dinamika odnosa, koja proizilazila iz niza različitih rodbinskih veza koje se uspostavljaju u njima (rekombinuju). Veze u ovim porodicama zasnivaju se na pregovaranju, za razliku od porodica iz prethodnih decenija gdje su se odnosi između srodnika zasnivali na povjerenju.

Pluralizacija porodične strukture kao obilježje savremenog društva

Tradicionalno shvatanje porodice kao bračne dijade koju čini majka — biološki otac — dijete nije nužno obilježje porodice i dobrog roditeljstva. Niz demografskih pokazatelja, proizašlih iz empirijskih istraživanja strukture porodice zapadnih zemalja (Raboteg-Šarić, Pećnik, Josipović 2003; Akrap 1999), ukazuju na strukturalne promjene savremene porodice. Pluralitet savremenih porodičnih oblika obuhvata: brakove bez djece, kasnije rađanje prvog djeteta, manji broj sklopljenih brakova, manji broj članova domaćinstva te porast samačkih domaćinstava (Raboteg-Šarić, Pećnik, Josipović 2003). Karakteristične su i usvojiteljske porodice, hraniteljske i sl. Raznolikost u porodičnoj strukturi temeljna je odrednica savremene porodice i roditeljstva, a sociolozi i istraživači porodice razlikuju brojne društvene faktore kao glavne razloge ovih promjena. Nikodem i Aračić (2005) definišu sljedeće društvene faktore: promjena društvenih funkcija porodice, funkcije porodice zamjenjuju moderne institucije, neobavezni brakovi, zapošljavanje žena na tržištu rada, smanjenje uticaja moralnih i religijskih sankcija, filozofija sreće, sve permissivniji zakoni o razvodu (Nikodem, Aračić 2005: 174). Akrap i Čipin (2005) povezuju gubljenje ekonomske funkcije porodice te činjenicu da djeca u savremenim društvima postaju

finansijski teret. Položaj žena, emancipacija i produženo školovanje koje vodi i sve većoj stopi zapošljavanja, kontracepcijska revolucija te opadanje važnosti tradicionalne nuklearne porodice (Galić 2011), uz prevladavanje individualizma i hedonizma (Giddens 2007), uzroci su transformacije porodice.

Transformacija porodice i pluralizacija porodičnih struktura utiče na društvo u cjelini te je vezana uz neke od savremenih promjena društvenih kretanja porodice — smanjivanje nataliteta i fertiliteta. U većini modernih zemalja svijeta karakteristična je fertilitetna tranzicija jer se, kao posljedica promjena u porodici, roditeljstvu i reproduktivnom ponašanju, broj rođene djece po ženi prepolovio. (David, Russo 2003; prema Čudina-Obradović, Obradović 2006). Kao razlog opadanja fertiliteta razvijene su dvije sociološke teorije u kontekstu socijalne razmjene. Coleman (1990) predlaže teoriju ulaganja i koristi koje će budući roditelji imati od rađanja djece. Smatra da je u porodici, gubitkom funkcija (proizvodnja hrane, briga za odrasle, školovanje...) koje su preuzele specijalizovane ustanove, korist od djece postala mala, a ulaganja su se povećala. Drugu teoriju, teoriju tokova sredstava, razvio je Caldwell (1982), koji tvrdi da je „povećanje vrijednosti djeteta preusmjerilo sredstva od roditelja prema djetetu, dok su u ranijim razdobljima ona bila usmjerena od djeteta prema roditelju” (Čudina-Obradović, Obradović 2006: 208). Kao društveni problem, dolazi i do socijalnog steriliteta, tj. neučestvovanja u reprodukciji stanovništva (Akrap, Čipin 2006). U okviru tog pojma svrstavaju se osobe koje nemaju djecu, a izdvojena su tri razloga: dobrovoljno, zbog odgađanja ulaska u brak i odgađanja roditeljstva te zbog nesigurnosti: žele li uopšte djecu (Akrap, Čipin 2006: 18)

Transformacija partnerskih veza u eri globalizacije

Globalizacija dovodi do transformacije u partnerskim vezama. Zbog osjećanja nesigurnosti ljudi teže zajedništvu, dok se s druge strane plaše stalne povezanosti jer bi takvo stanje moglo donijeti teret i ograničiti im slobodu. U potrošačkom društvu koje je degradiralo tradiciju, a uzvisilo prolaznost, vlada „krhkost ljudskih veza”, kako naglašava Bauman (Bauman 2009). Obećanja o odanosti u vezi postaju besmislena dugoročno. Ljudi ulažu u vezu očekujući obećanu sigurnost i blizinu nekog ko će im pomoći kada je najpotrebnije. Partnerstvo postaje koalicija zajedničkih interesa u fluidnom svijetu. Ljudi ulaze u veze da bi pobjegli od dosade krhkosti, a onda shvataju da je ta krhkost čak dosadnija i bolnija nego ranije (Bauman 2009: 41). Za razliku od obavezujućih veza, sve češće se javljaju „virtuelne veze”. Virtuelna bliskost koja se javlja čini ljudske veze češćim, intenzivnijim i kraćim. O vezama se ne govori u smislu uzajamnih odnosa, već u smislu kontakata. Kontakti su „virtuelne veze”. Za razliku od staromodnih veza, gdje je obavezivanje na duži rok, oni su stvoreni po mjeri fluidnog društva, gdje romantične prilike dolaze i odlaze sve većom brzinom. Kontakti zahtijevaju manje vremena da se ostvare. Ostvarivanje kontakta nije prepreka da ljudi mogu ostati udaljeni. Virtuelne veze formiraju obrazac koji istiskuje sve ostale vrste odnosa. Teško da su zadovoljniji u odnosu na odnos prije pojave virtuelnih veza. Kada je obavezivanje besmisleno, u vezama se gubi povjerenje; kada je mala vjerovatnoća da će potrajati, javlja se potreba da se partneri zamijene mrežama. Za razliku od odnosa srodstva koji naglasak stavljaju na uzajamnu

angažovanost, pojam „mreže” označava konekcije i diskonekcije. Neželjeni kontakt se može prekinuti prije nego što postane nepodnošljiv. Međutim, dolazi do toga da ljudima nedostaju vještine da bi opstali u vezi koja zahtijeva brzinu. Neizvjesnost i konfuzija prate ovakvu vrstu veze. Lakoća neangažovanja ne umanjuje rizik, već samo distribuira na drugačiji način. Virtuelna bliskost dovodi do usamljenosti i otuđenja. Autori Sluer i Dejvid Li ističu da ljudi nose privatnost kao zaštitno odijelo, sve samo da se ne ostvari veza „ušli smo u svoje zasebne domove i zatvorili vrata, a onda ušli u svoje zasebne sobe i zatvorili vrata”. Dom postaje višenamjenski rekreativni centar gdje članovi domaćinstva mogu živjeti, da tako kažemo, odvojeno jedni uz druge (Bauman 2009).

Novi trendovi u majčinstvu i očinstvu

Savremeni trendovi majčinstva i očinstva dobijaju nove dimenzije, koje se u definisanju savremenog roditeljstva kreću prema ravnopravnosti tih uloga. Industrijalizacijom, procesima modernizacije i individualizacije nestaje instrumentalna funkcija porodice, ali raste njena afektivna (ekspresivna) uloga (Maleš 1999). Zbog zaposlenosti oba roditelja, majčina se uloga u domaćinstvu može smanjiti, a otac može više prisustvovati u vaspitanju i brizi za dijete. Savremena istraživanja pokazuju da su majka i otac jednako važni za djetetov razvoj, dok se u tradicionalnim porodicama smatralo da je očeva uloga u razvoju djeteta manje važna od majčine uloge, kojoj je pripadala cjelokupna obaveza brige i vaspitanja djeteta. Transformacijom porodice i zaposlenjem majke izvan kuće pojavila se potreba za novim funkcionisanjem porodice, te značajne promjene doživljava očinstvo. Gube se neki od tradicionalnih obrazaca očinskih funkcija: prenošenje društvenog statusa, otac kao model za postignuće u spoljašnjem svijetu, instrumentalni hranitelj porodice, bespogovoran autoritet, nestaje model „odsutnog oca” prema kojem nije nužna njegova fizička prisutnost (Milić 2007). U savremenom roditeljstvu očinstvo dobija nove dimenzije i karakteristike. „Od tradicionalne uloge oca u porodici ostala je još samo autoritarna maska koja se formalno drži, ali zapravo sa sve manje moći, ali i volje oca da se drži takvog obrasca svoje očinske uloge” (Milić 2007: 187).

Dolazi do pojave modela „novog očinstva”, kojim se dolazi do spajanja uloga oca i majke, tj. izgradnje androginog oca, što se odnosi na veću afektivnu prisnost i bliskost, privrženost i prijateljstvo, te provođenje više slobodnog vremena s djecom (Milić 2007). Savremeno očinstvo „naglašava važnost izražavanja topline i emocija, iskazivanje zaštite, brige i zanimanja za djetetovo zdravlje, napredak i uspjehnost u školskoj i socijalnoj kompetenciji” (Čudina-Obradović, Obradović 2003: 4). U transformaciji moderne porodice kritičari savremeno očinstvo opisuju pojmom erozije očinstva, s jedne strane, zbog opadanja autoriteta gubljenjem njihove instrumentalne hraniteljske funkcije, a s druge strane, zbog sve većeg broja jednoroditeljskih porodica s majkom (Bimbi 1991, prema Milić 2007). Za razliku od tradicionalno patrijarhalnog obrasca roditeljstva, danas se termin odsutni otac odnosi na sve veći broj očeva koji zbog razdvojenog života ili razvoda neredovno ili uopšte ne komuniciraju s djecom (Giddens 2007). O pitanju uticaja na dijete rezultati istraživanja ukazuju da je očeva briga povezana s intelektualnim i emocionalnim

kompetencijama, a odsutnost oca može uticati na proces socijalizacije kod djece (kriminalno ponašanje i problemi u ponašanju, teškoće u kontaktima s vršnjacima) (Maleš 1999). Očinstvo se dugo smatralo superiornim zbog sociokulturne uloge oca, dok se majčinstvo posmatralo kao biološka predodređenost žene. Iz tog razloga je dolazilo do izjednačavanja majčinstva i roditeljstva, a uloga majke proglašena je univerzalnom društvenom funkcijom žene koja je veže uz porodicu i time definiše njenu društvenu poziciju (Galić 2006).

Kao obilježje savremenog majčinstva naglašava se sociokulturna uloga majke te je ona prepoznata kao temelj razvoja društvene ličnosti djeteta, ali je i dalje ženi nametnuta društvena i moralna obaveza *biti najbolja majka*, kao društveni ideal (Milić 2007). Procesima modernizacije ženi je osigurano pravo na slobodni izbor i odlučivanje. Nova reproduktivna prava i tehnologije omogućuju joj zamjenu biološkog majčinstva, a kao posljedica intenzivnog zaposlenja majki razvila se razgranata mreža društvenih institucija koje brinu za dijete (Milić 2007). Međutim, još uvijek znatna povezanost žena uz tradicionalan koncept majčinstva može se vidjeti u reproduktivnim pravima koja su pod društvenom prismotrom, kao i u otežavajućim okolnostima u vezi sa kontracepcijom, pobačajima, (ne)plodnošću te potpomognutim metodama oplodnje (Galić, 2006).

Novi trendovi majčinstva i očinstva upućuju na promjene uloga nastale usljed emancipacije žena, njihovog zapošljavanja i promjene položaja majke. Uloga oca emancipira se od instrumentalnog hranitelja porodice, kao i uloga majke od domaćice. Dakle, dolazi i do zamjena uloga. Takođe, savremeno majčinstvo i očinstvo podložni su promjenama i razgranatosti oblika koji su posljedica savremenih demografskih i društvenih pomaka, naročito u zapadnoj kulturi (Čudina-Obradović, Obradović 2003). Analogno promjenama, savremeno roditeljstvo teži „ravnopravnom roditeljskom partnerstvu” (Deutsch 2001, prema Čudina-Obradović, Obradović 2003).

Proces individualizacije u porodici

U sociološkoj literaturi, ali i drugim društvenim naukama, veliki se značaj pridaje jednom od temeljnih procesa modernizacije društva — individualizaciji. Na djelu je globalna revolucija, koja utiče na to kako mislimo o sebi i vežemo se s drugima, što ima značajan uticaj na promjene u ličnom životu, ponajprije u porodici (Giddens 2005). Smatra se da je proces individualizacije imao velik uticaj na pitanja o porodici, braku i roditeljstvu kao porodicama modernih i postmodernih društava. „Individualizacija uključuje širenje područja života u kojima se očekuje da pojedinci donose vlastite odluke (Beck, Beck-Gernsheim 1995; prema Haralambos, Holborn 2002). Autori Nikodem i Aračić (2005) ističu kako se proces individualizacije odnosi na veću autonomiju pojedinaca u smislu promjena vrijednosti i normi, uz postupno odvajanje od uticaja religije i tradicionalnih moralnih normi. Ljudi se posmatraju kao slobodni te se ne posmatra tradicionalna važnost porodice ili srodstva, što je bilo karakteristično u tradicionalno-patrijarhalnim obrascima, već vlastito dobro pojedinca (Dencik 1989).

Procesi globalizacije te prevladavanje ideologije liberalizma/neoliberalizma u posljednjih nekoliko decenija, donose promjene u ljudskim životnim vrijednostima

i jačanje individualizma u suprotnosti s kolektivizmom. Teško da danas na Zapadu postoji veća želja od one da se živi sopstveni život. Ukoliko globalizaciju, detradicionalizaciju i individualizaciju posmatramo zajedno, zapaža se da naslijeđeni recept za život više ne funkcioniše. Individualni društveni život treba vratiti u međusobnu harmoniju. Možemo povući paralelu između veće slobode izbora i brojnijih mogućnosti te razvijanja svijesti o tome, sa spomenutim raznolikostima porodičnih strukturama. Etika individualnog samoispunjenja i ličnog dostignuća najsnažnija je odlika modernog društva. Biranje, odlučivanje pojedinca koji teži da postane kreator individualnog identiteta pitanje je našeg vremena. To je fundamentalni cilj koji se krije iza promjene porodice i globalne rodne evolucije. „Ljudi imaju puno širi izbor različitih životnih stilova nego u prošlosti, a iskušavanje različitih životnih stilova vjerovatno je dio kreiranja samoidentiteta” (Haralambos, Holborn 2002: 579).

Proces individualizacije utiče na lične odnose, na razvoj individue, na percepciju bračne zajednice te roditeljske kompetencije savremenog društva. S jedne strane, zbog promjena koje donosi individualizacija, savremeno društvo je na tragu jednakosti muškaraca i žena i ravnopravnosti roditeljskih uloga. No, s druge strane, novi načini života nameću nove potrebe, koje mogu donositi nesigurnosti i rizik u shvatanju i doživljaju samog roditeljstva. Što se tiče budućnosti porodice, autorka Milić tumači kako nova revolucija i promjena u centar stavlja pojedinca te više nije ideja prilagoditi se društvenim promjenama, već je glavna strategija pojedinca danas „kako promijeniti porodicu da bi ona odgovorila na njihove potrebe i alternativne vrijednosne izbore” (Milić 2007: 321) Ovaj proces dovodi do još jednog važnog obilježja savremenog roditeljstva — zbližavanja i ujednačavanja roditeljskih uloga (Milić 2007). Porodica, roditeljstvo i brak u našem dobu postaju mjesto dogovaranja, usklađivanja i pregovaranja o svim faktorima u ovom ubrzanom svijetu, ne samo o ljubavi i djeci, već o poslu, politici, ekonomiji, nejednakosti i dr. (Nikodem, Aračić 2005).

Promjenama moralnih vrijednosti u životima pojedinaca mijenjaju se i vrijednosti u kontekstu roditeljstva. Giddens (2005) ističe da ljudi danas ulaze u brak zbog ljubavi i emocionalne bliskosti, a djeca im predstavljaju najveće blago (u prenesenom i doslovnom smislu), psihološku i emocionalnu potrebu. Ona su danas izvor velikih troškova, a ne ekonomske koristi kao u tradicionalnim porodičnim strukturama (Giddens 2005). No, isti proces dovodi do sukoba individualnih želja i ograničenja, te nekih promjena u društvenim kretanjima — želja za postizanjem vlastitih ciljeva sukobljava se s ispunjavanjem ciljeva djeteta, utiče na kasnije rađanje; važnije postaje biranje karijere i vlastitog zadovoljstva nego dobrobit porodice.

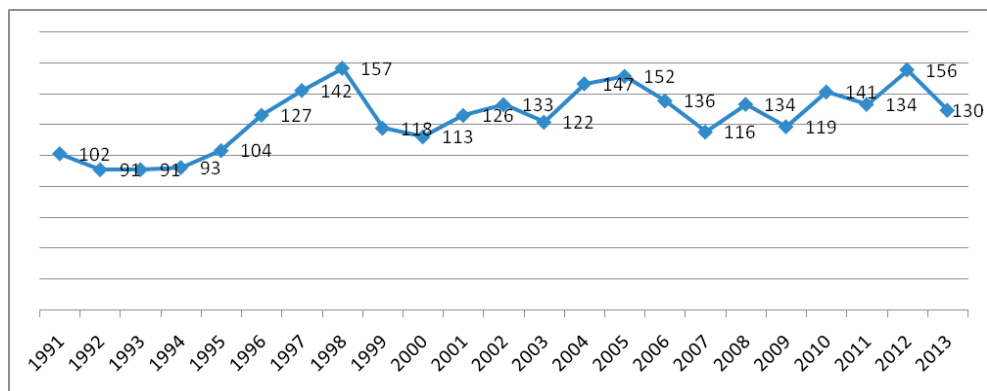
SAVREMENA PORODICA U CRNOJ GORI

Tranzijski procesi i promjene u porodici

Porodična struktura u Crnoj Gori se prilično sporo mijenja u poređenju s većinom evropskih zemalja, stoga još zadržava dosta tradicionalnih obilježja. No, primjećuje se sličan trend transformacija kao i u ostalim zapadnim zemljama. Svjetski trendovi smanjenja broja sklopljenih brakova, porasta razvoda i rođenja vanbračne djece nijesu mimoišli ni crnogorsko društvo. Činjenica da se u Crnoj Gori u braku

rađa preko 80% ukupno rođene djece daje porodici središnje značenje reproduktivne jedinice, te potkrepljuje tezu da je porodica i dalje temeljna zajednica društva.

Da bismo utvrdili da li su porodice u Crnoj Gori zahvaćene promjenama koje su, kao sindrom tranzicije, identifikovane u drugim tranzicionim društvima, osvrnućemo se rezultate istraživanja autora Đečevića (Đečević 2016). Ovim istraživanjem je praćen trend promjena u razvodu brakova u periodu od 1990. godine do 2013. godine. Rezultati ukazuju na promjenu frekvencije razvoda u Crnoj Gori u funkciji vremena. Naime, sama stopa razvoda brakova¹ u Crnoj Gori je, od početka tranzicije, značajno uvećana (grafik 1). Statistika pokazuje smanjenje broja zaključenih (36%) i povećanje broja razvedenih brakova (15%) u Crnoj Gori u periodu od 1990. do 2013. godine. Podaci prikazani u grafiku 1 pokazuju da se početak perioda većih oscilacija stope razvoda brakova u Crnoj Gori poklopio sa početkom tranzicionog procesa. Stabilnost ove stope tokom prvih nekoliko tranzicionih godina (1991—1995) može se objasniti potrebom pojedinca da održi porodicu kao utočište od političkih, ekonomskih i socijalnih turbulencija tokom godina enormne inflacije i „ratne psihoze”. Stopa razvoda brakova počela je rapidno da raste čim je politička i socijalno-ekonomska situacija u zemlji donekle stabilizovana.

Sl. 1. Stopa razvoda brakova u Crnoj Gori
(prilagođeno prema: Đečević 2016)

Kada je riječ o godinama muškarca prilikom stupanja u brak rezultati ukazuju na vrlo dinamične promjene. Rezultati navedenog istraživanja pokazuju da *mladoženje u Crnoj Gori zaista bivaju sve starije*. „Noseća kohorta grafika 2” (25–29 godina) na početku analiziranog perioda zabilježila osjetan pad i nakon toga se, sa oscilacijama, stabilizovala u intervalu vrijednosti od 41,4 do 38,6%. Rapidan pad frekvencije bilježi udio mladoženja koji imaju od 20 do 24 godine, što ukupno znači da se čitav period dvadesetih godina (tačnije: od 20 do 29 godina) u funkciji vremena osipa. Lako je identifikovati i kohortu koja, u funkciji vremena, pokazuje suprotan trend: to su muškarci od 30 do 34 godine koji su, tokom analiziranog perioda,

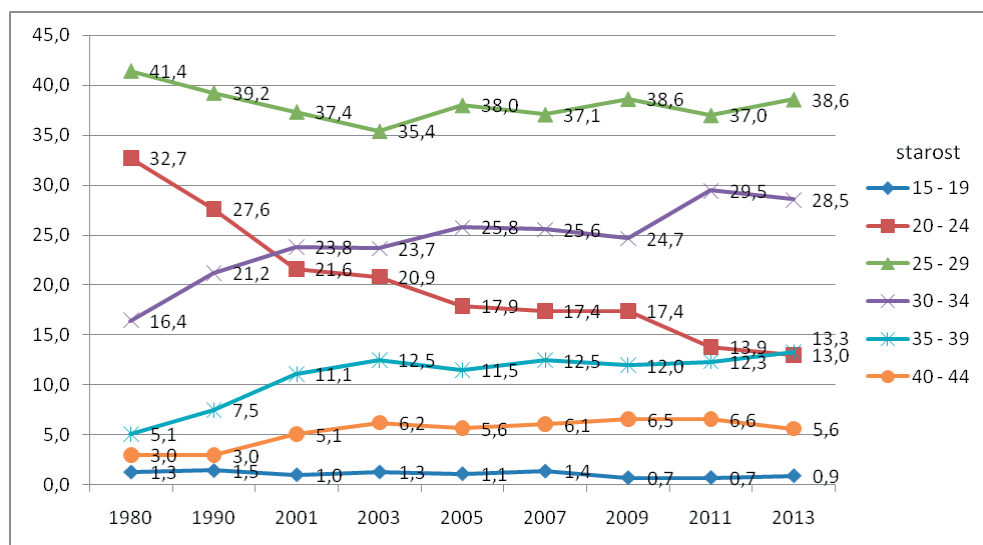
¹ Ova stopa je definisana kao broj razvedenih brakova na 1.000 sklopljenih brakova.

„prestigli” kohortu od 20 do 24 godine i čak postali konkurentni od 25 do 29 godina. Očigledno, sve više muškaraca u Crnoj Gori se odlučuje da stupi u brak u tridesetim godinama, dok je sve manji broj onih koji to rade u dvadesetim godinama, što se posebno odnosi na rane dvadesete. Zajedno sa stopom razvoda brakova, koja je prezentovana u Sl. 2 i nakon njega razmatrana, na ovom mjestu da je tranzicija, po pitanju tendencije muškaraca da u brak stupe kao stariji, uradila svoje: ukupna transformacija crnogorskog društva, koja je, između ostalog, naglasila individualizam, očigledno je učinila da muškarci donose odluku da zasnuju bračnu zajednicu u poznijim godinama. Smatramo da se fluktuacije ovdje razmatranog indikatora, osim vrijednosnim transformacijama, mogu objasniti i ekonomskim faktorima. Sve manje građana Crne Gore ima stabilno zaposlenje, a stanovi se se, uglavnom, otplaćuju uz dugoročne kredite, te bi formiranje porodice prije nego što bi pitanje materijalne osnove za stabilno izdržavanje iste bilo riješeno, predstavljalo rizik.

Tabela 1. Starost mladoženje prilikom stupanja u brak

	1980.	1990.	2001.	2003.	2005.	2007.	2009.	2011.	2013.
15–19	1.3	1.5	1.0	1.3	1.1	1.4	0.7	0.7	0.9
20–24	32.7	27.6	21.6	20.9	17.9	17.4	17.4	13.9	13.0
25–29	41.4	39.2	37.4	35.4	38.0	37.1	38.6	37.0	38.6
30–34	16.4	21.2	23.8	23.7	25.8	25.6	24.7	29.5	28.5
35–39	5.1	7.5	11.1	12.5	11.5	12.5	12.0	12.3	13.3
40–44	3.0	3.0	5.1	6.2	5.6	6.1	6.5	6.6	5.6
UKUPNO	4263	3682	3672	3777	3063	3751	3549	3224	3424

(prilagođeno prema: Đečević 2016)

Sl. 2. Stopa razvoda brakova

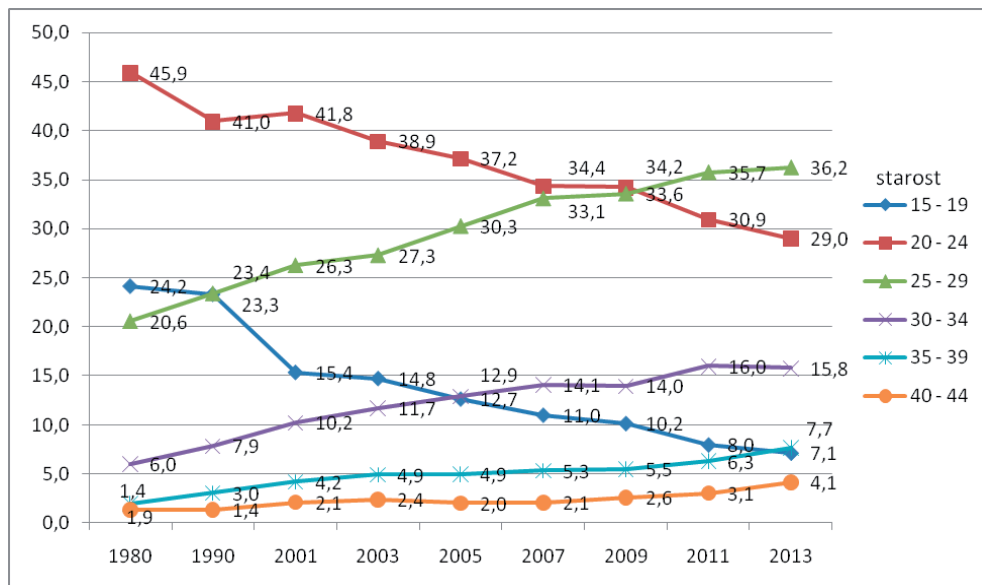
Kada je u pitanju starost žene prilikom stupanja u brak, rezultati navedenog istraživanja (Đečević 2017) ukazuju na vrlo dinamične izmjene koje se odnose na dob u kojoj žene u Crnoj Gori stupaju u brak. Na prvi pogled uočljivo je da su dvije linije trenda koje, u funkciji vremena, bilježe pad (i to u oba slučaja *znatan*) — one linije koje se odnose na žene koje stupaju u brak *mlađe* (15—19 godina i 20—24 godine). Procenat žena koje su prilikom stupanja u bračnu zajednicu mlađe od 19 godina je, tako, od početka analiziranog perioda drastično opao, a posebno je interesantno da je ubrzana redukcija vrijednosti ovog parametra, za navedenu kohortu, počela 1990. godine, što se poklapa sa početkom tranzicionog perioda u Crnoj Gori. Sličnu dinamiku pokazuje i grafički reprezent kohorte od 20 do 24 godine. Linije trenda koje se nalaze na dnu grafika, a odnose se na dvije najstarije prezentovane grupe, pokazuju trend sporog ali stabilnog rasta, i to u većoj mjeri nego što je to bio slučaj kod muške populacije. Vrijednost analiziranog parametra za kohortu od 30 do 34 godine je, očekivano, u usponu, kao što je slučaj i sa ženama koje stupaju u brak između 25. i 30. godine. Ovi parametri, uzeti zajedno, sugerišu da je u Crnoj Gori sve manje žena koje stupaju u brak veoma rano, kao što je, istovremeno, više onih koje u bračnu zajednicu ulaze nakon 35. ili čak nakon 40. godine života.

Tabela 2. Starost mlade prilikom stupanja u brak (%)

	1980.	1990.	2001.	2003.	2005.	2007.	2009.	2011.	2013.
15–19	24.2	23.3	15.4	14.8	12.7	11.0	10.2	8.0	7.1
20–24	45.9	41.0	41.8	38.9	37.2	34.4	34.2	30.9	29.0
25–29	20.6	23.4	26.3	27.3	30.3	33.1	33.6	35.7	36.2
30–34	6.0	7.9	10.2	11.7	12.9	14.1	14.0	16.0	15.8
35–39	1.9	3.0	4.2	4.9	4.9	5.3	5.5	6.3	7.7
40–44	1.4	1.4	2.1	2.4	2.0	2.1	2.6	3.1	4.1
UKUPNO	4382	3779	3797	3918	3192	3896	3703	3374	3684

Prema podacima Zavoda za statistiku Crne Gore (Monstat), u Crnoj Gori je bilo 703 razvoda u 2016. godini, dok je u 2015. godini razvedeno 577 brakova. U poređenju sa 1990, broj razvoda u protekloj godini bio je veći za čak 379. U posmatranom desetogodišnjem razdoblju najveći broj sklopljenih brakova zabilježen je 2007. godine, odnosno 4.005 brakova, dok je najveći broj razvedenih brakova registrovan prošle godine. Razvedeni brakovi trajali su prosječno 11,5 godina. Prosjek godina starosti prilikom razvoda braka za žene je 37 godina, a za muškarce 41 godina. U prošloj godini najveći broj razvedenih brakova čine brakovi sa djecom, 62,2 odsto, odnosno 437 razvedenih brakova, dok 37,8 odsto, odnosno 266 brakova od ukupnog broja razvedenih čine brakovi bez djece. Od ukupnog broja razvedenih brakova sa izdržavanom djecom u 84,9 posto slučajeva bilo je jedno ili dvoje djece, a u 15,1 posto troje i više izdržavane djece.

Povećan broj razvoda brakova u Crnoj Gori prouzrokovan je nedostatkom komunikacije među partnerima koji postaju sve otuđeniji. Evidentan je nedostatak

Sl. 3. Starost žena prilikom stupanja u brak — trendovi
(prilagođeno prema: Đečević 2016)

spremnosti da se čuje i uvaži tuđe mišljenje. Uglavnom smo orijentisani na sopstveno mišljenje i stavljanje sebe u prvi plan, a zajednički život nas uči da stvari gledamo iz nekoliko uglova i zajednički donosimo odluke. Savremeno društvo forsira individualnost, slobode, pravo na sopstveno mišljenje, a to je nešto što se kosi sa zajedničkim životom, koji traži toleranciju, razumijevanje, različitost, spremnost na kompromis, odnosno stvari koje su neophodne da bi bračna zajednica opstala. Komunikacija u virtuelnom svijetu, koje danas ima mnogo, zapravo nije komunikacija u pravom smislu. Čovjek nije virtuelno biće, nego je realno i stvarno, ima kako verbalne, tako i neverbalne komponente, a na društvenim mrežama se daje samo jedan dio informacija o sebi i to vrlo dozirano. Sa druge strane, onaj ko tumači te informacije opet ih tumači iz svog ugla, a ne iz ugla svih. Iskustva sa društvenih mreža ne mogu ni da pomognu ni da odmgnu prilikom sklapanja brakova. Ekonomska nesigurnost je jedan od faktora rizika za razvod braka, smanjuje prag tolerancije među partnerima.

Povećanje broja bračnih parova bez djece i porodica s jednim djetetom, te smanjenje broja porodica s djecom (ukupno), ali i onih s dvoje, troje i više djece, vrlo je nepovoljan trend. Prema podacima Monstata sa posljednjeg popisa, u Crnoj Gori ima 24.424 porodice u kojima djecu podiže samo majka i 5.105 porodica u kojima djecu podiže samo otac, što ukupno čini oko 30 hiljada porodica sa samohranim roditeljima. Broj djece koja žive sa samo jednim roditeljem možda je i duplo veći. Vanbračna zajednica je kao silueta bračne zajednice oduvijek postojala u našem društvu, samo što je trpjela osudu i pritisak predrasuda. Društvena negodovanja kulturnog pluralizma vezuju se za nivo obrazovanja, a nastavljaju se lokalitetom na kojem žive ispitanici, kao i njihovom situiranošću. Budnost kritike vanbračne

zajednice izraženija je u sjevernoj regiji, njeni pobornici su starije osobe sa nižim obrazovanjem i koje nijesu egzistencijalno obezbijeđene.

Na funkcionisanje današnje crnogorske porodice, ali i na sprovođenje ukupne populacione politike, mnogostruko se i negativno odražava teška ekonomska situacija. Statistički podaci Zavoda za zapošljavanje Crne Gore koji se odnose na analizu dobne strukture nezaposlenih u Crnoj Gori pokazuju kako je najveći broj nezaposlenih u dobi od 25 godina (7.398 osoba), u dobi 25–30 godina (6.953 osobe), u dobi 30–40. godine (9.603 osobe) te u dobi 40–50 godina (7.013 osoba). Riječ je, dakle, o fertilejnoj populaciji od koje je teško očekivati zasnivanje porodice i reprodukciju u situaciji kada nema riješena egzistencijalna pitanja. Imajući u vidu sve probleme o kojima je bilo riječi, a koje je moguće nazvati jednim imenom — ugrožena egzistencija, ne čude zabrinjavajuća demografska kretanja.

Tabela 2. Nezaposleni prema godinama starosti

Godine	Žene	Ukupno	Indeks
Preko 18 godina	69	117	191,80
Preko 18 do 25	3780	7281	123,32
Do 25 godina	3849	7398	124,02
Preko 25 do 30	3802	6953	123,11
Preko 30 do 40	5388	9603	148,05
Preko 40 do 50	3696	7013	148,05
Preko 50	3712	9016	108,72
Ukupno	20447	39983	128,60

Nasilje u porodici

Jedan od veoma izraženih sociopatoloških problema u savremenoj porodici jeste problem nasilja. Porodica danas ima status visokozaštićene društvene grupe. Međutim, i pored toga 70% nasilja se dešava u porodici. Opterećenost poslovnim obavezama i grubo redukovanje sadržaja porodičnog života, kao i sve izraženije stresne i neurotične situacije, dovode savremenu porodicu do konfliktnih situacija koje rezultiraju nasiljem. Visok stepen nasilja u porodici ima svoje korijene u frustracijama, strahu, neizvjesnosti i teškoćama koje pojedini članovi doživljavaju u društvu i to prenose na porodicu. Neostvarene ambicije, namjere, težnje i interesi pojedinih članova porodice stvaraju „refleksno” nasilje, koje se ispoljava u porodici kao neka vrsta emotivnog i socijalnog „ventila”. Kriminal, terorizam, i ratovi predstavljaju posebne, otežavajuće uslove i stvaraju okruženje, socijalni i kulturni milje u kome se nasilje stalno širi i postaje „uobičajeni” način života i djelovanja. Kao najčešći nasilnik označava se muž, odnosno otac u porodici. U mnogim tradicionalnim porodicama nasilje muža nad ženom smatra se „normalnim” načinom komunikacije među supružnicima. Muž zlostavlja ženu na različite načine: fizičkim nasiljem (batine), seksualnim nasiljem, raznim oblicima verbalnog nasilja, ograničavanjem i zabranama kretanja, uskraćivanjem materijalnih i finansijskih sredstava. Muževi

nasilnici su različitog obrazovnog profila, materijalnog stanja i socijalnog statusa, kulturnog, rasnog i etničkog porijekla, različite starosti.

Koliko je rasprostranjeno porodično nasilje u crnogorskom društvu pokazuju rezultati najnovijeg istraživanja koje je sprovedeno 2016. godine u okviru programa „Podrška antidiskriminacionim i politikama rodne ravnopravnosti”, u saradnji sa Ministarstvom za ljudska i manjinska prava i UNDP-om. Istraživanjem je obuhvaćeno 1.014 ispitanika. Prema rezultatima istraživanja, protekle godine jedna od pet žena bila je žrtva nasilja — 17% fizičkog, 7% seksualnog, 38% psihičkog i 20% ekonomskog. Istraživanje je pokazalo da najveći broj slučajeva nasilja ostaje neprijavljen, a da je razlog u 62% slučajeva strah od nasilnika i osвете, a u 24% slučajeva strah od osude i sramote. Rezultati istraživanja su pokazali da je fizičko nasilje veoma izraženo u crnogorskoj porodici. Svaka treća žena navodi da joj partner nanosi tjelesne povrede. Posmatrano prema starosti, udio žena kojima se to desilo jednom kreće se od od 5,6% kod mlađe kategorije do 14,9% kod žena od 35 do 44 godine. Svaka šesta žena je od bračnog partnera doživjela nasilje.

Savremena sociološka istraživanja o stanju, položaju, kretanjima i zbivanjima u porodici ukazuju na stalni trend rasta porodičnog nasilja čije su žrtve djeca. Nasilje nad djecom u porodičnom okruženju postaje veoma ozbiljna i složena pojava sa pravnog, sociološkog, psihološkog, etičkog i kulturnog stanovišta. Svakim danom se otkrivaju novi oblici i načini zlostavljanja djece. Mnogi od tih oblika se u svakodnevnoj komunikaciji pokušavaju prikriti podvođenjem pod kategoriju „porodičnog vaspitanja” i „dovođenja” u red porodičnog ambijenta. Nasilje nad djecom u porodici ispoljava se kroz sve oblike kojima se narušava integritet djeteta i sprečava njegov normalan razvoj: zanemarivanje i zapostavljanje djece, uskraćena i nedovoljna ljubav, nepovjerenje, ismijavanje, omalovažavanje, zastrašivanje, zatim fizičko kažnjavanje (batine, zatvaranje) i na kraju, seksualna zloupotreba djeteta. Mnogi elementi neodgovornog i nasilničkog odnosa prema djeci, koji se u modernom shvatanju i razvijenim zemljama pravno kažnjavaju, u tradicionalnim društvima i pravno neizgrađenim državama smatraju se elementima strogo kažnjavanja i „čvrstog” vaspitanja djece. Tu je na djelu različito tumačenje položaja, uloge i značaja odgoja i vaspitanja djece, razvoja njihove ličnosti i sticanja samopouzdanja. Ono što se u razvijenom i demokratskom društvu smatra kršenjem ljudskih (dječijih) prava, u nerazvijenim i tradicionalnim društvima se toleriše kao stvar porodičnih odnosa i vaspitanja, a riječ je o blagonaklonom odnosu pravnih institucija prema „domaćem nasilju” (Đuričić, B. N. 2002). Rezultati istraživanja sprovedenog na uzorku od 260 adolescenata (115 maloljetnih delinkvenata i 150 adolescenata društveno prihvatljivog ponašanja) (Vujović 2009) pokazuju visoku pozitivnu korelaciju između nasilja nad djecom u porodici i delinkventnog ponašanja. 80% maloljetnih delinkvenata iz našeg uzorka bili su žrtve nasilja u porodici. Utvrđena je visoka pozitivna statistička povezanost između fizičkog zlostavljanja od strane oba roditelja i delinkventnog ponašanja u adolescenciji. Utvrđena je visoka statistički značajna povezanost između zanemarivanja djece od strane oca, naročito kada su u pitanju sinovi, i delinkventnog ponašanja u adolescenciji

Analizom dobijenih rezultata ustanovili smo da maloljetni delinkventi iz našeg uzorka češće percipiraju roditelje kao fizički agresivne, emotivno hladne nego

ispitanici kontrolne grupe koji ih doživljavaju kao emotivno veoma tople. Od ukupno 115 maloljetnih delinkvenata njih 33 (28,69%) procjenjuje da su u periodu djetinjstva bili veoma često fizički zlostavljani od strane oba roditelja, 49 (42,60%) često, 13 (11,30%) povremeno, 16 (13,91%) rijetko i 4 (3,47%) nikada. Za razliku od ispitanika eksperimentalne grupe, najveći broj ispitanika kontrolne grupe i to 104 (69,33%) procjenjuje da nikada nijesu bili fizički zlostavljani od strane roditelja, 38 (25,33%) rijetko i 8 (5,33%) povremeno. Razlike među grupama su na izuzetno visokom nivou statističke značajnosti. ($\chi^2 = 6,31$, $df = 4$, $p = 0,000$) (tabela 5).

Tabela 3. Fizičko zlostavljanje djece od strane oba roditelja

Da li su te roditelji fizički zlostavljali?	Eksperimentalna grupa		Kontrolna grupa		Σ	
	f	%	f	%	f	%
Veoma često	33	28,69			33	12,45
Često	49	42,60			49	18,49
Povremeno	13	11,30	8	5,33	21	7,92
Rijetko	16	13,91	38	25,33	54	20,37
Nikada	4	3,47	104	69,33	108	40,75
Σ	115	(100,00)	150	(100,00)	265	100,00

Razmatrajući porodicu u Crnoj Gori u sadašnjem trenutku, vidljivo je kako je crnogorska porodica suočena s velikim problemima, koji ugrožavaju njenu strukturu, funkcije, stabilnost, odnose, vrijednosni sastav, te cjelokupno prilagođavanje. No, istovremeno možemo zaključiti kako se crnogorska porodična struktura relativno sporo mijenja te zadržava još uvijek mnoga tradicionalna obilježja. Vjerovatno je razlog tome nepovoljna socijalna situacija, pa mnogi supružnici ostaju u bračnim zajednicama, iako su mnoge od njih nezadovoljavajuće. Današnje je savremeno društvo, kako u svijetu, tako i u Crnoj Gori, novi izazov za porodicu. No, ako je suditi prema dosadašnjim iskustvima, porodica će, a s njom i njene vitalne funkcije, vrlo vjerovatno opstati. Što nas održava u tom uvjerenju? Potrebno je imati na umu kako se crnogorska porodica, iako polako, ipak transformiše u strukturalnom pogledu (smanjena stopa fertiliteta, opadanje broja sklopljenih brakova, rast broja porodica s jednim roditeljem, povećanje dobi pri sklapanju braka itd.), te je moguće očekivati kako će se s poboljšanjem društvenih prilika u Crnoj Gori porodična struktura još više pluralizovati.

ZAKLJUČAK

Ovim radom željeli smo sagledati kako globalizacija utiče na promjene u savremenoj porodici, sagledati stvarnost u kojoj nastaju novi oblici partnerskih i porodičnih odnosa. Može se zaključiti da je klasična porodica sve ugroženija, da se ubrzano transformiše (posebno u razvijenom svijetu), pa čak i potiskuje. Društvo se, takođe, nalazi u stanju „zbunjenosti”, klasična porodica mu postaje sve nesigurniji oslonac, a nije razvilo mehanizme ni institucije koje bi je nadomjestile ili pomogle

njenu rehabilitaciju i stabilizaciju. Transformacija porodice ne znači njeno propadanje, bez obzira na raznolikost partnerskih veza i porodičnih oblika. Sve veća raznolikost porodičnih oblika dovodi do slabljenja nuklearne porodice, ali to ne znači da nuklearna porodica iščezava. U savremenom društvu veze partnera su univerzalne kao oblici zajedničkog života, intimnosti, emocionalnih veza. Sve više ljudi preferira neformalne veze iz kojih se javlja veći broj djece. Sve su veće stope ponovnog stupanja u brak jer se javlja potreba da se živi u paru. Izmijenjen je sadržaj braka od institucije ka labavom partnerstvu, a fokus se pomjera sa roditeljstva na partnerstvo. Porodica je opterećena brojnim sociopatološkim pojavama koje su karakteristične za savremeni svijet, kao što su: nasilje, kriminal, otuđenost, siromaštvo, etnički, kulturni i rasni sukobi i ratovi, ubrzana ekonomska transformacija i globalizacija savremenog svijeta. Stvaraju se brojne alternative zajedničkog života koje nijesu porodica sa klasičnom formom i klasičnim obavezama koje sputavaju njene članove da ostvare svoje interese, želje, namjere i ambicije. Međutim, porodica kao društvena grupa nije izgubila smisao svojih funkcija. Kod pojedinaca je i dalje prisutna težnja ka ostvarenju roditeljstva. Sve manje ljudi se opredjeljuje za brak, ali partnerski odnosi dobijaju drugi smisao (kohabitacija, aranžmani i sl.). Teško je pretpostaviti koji će od ovih oblika biti dominantan i prihvaćen kao najbolji.

Ovaj rad implicira neophodnost daljeg socioškog istraživanja porodice, upravo zbog ubrzanih društvenih promjena i neprestanih mijenjanja pogleda na život. Istraživačku pažnju treba usmjeriti na to da porodični odnosi uvijek podrazumijevaju odnos roditelj — dijete, bez obzira na to koju vrstu porodičnih odnosa uspostavili, te iz drugačije perspektive proučavati porodičnu stvarnost u savremenom društvu, stvarajući podsticaj za razmišljanje o budućim razvojnim promjenama porodice. Za još detaljniji uvid u ovu problematiku potrebna su dugotrajna, čvrsto metodološki zasnovana istraživanja.

LITERATURA

- [1] Akrap, A., Čipin, I. (2006). Socijalni sterilitet u Hrvatskoj: zašto smo neoženjeni i neudane. Zagreb: Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti.
- [2] Bauman, Z. (2009). Fluidni svijet, Mediteran Publishing, Novi Sad.
- [3] Cohen, R., Kennedy, P. (2000). Global sociology, London: Macmillian Pres Ltd.
- [4] Giddens, A. (1999). Treći put: Obnova socijalne demokratije. Zagreb: Politička kultura.
- [5] Giddens, A. (2005). Odbegli svijet: Kako globalizacija oblikuje naše živote. Zagreb: Jensenski i Turk.
- [6] Giddens, A. (2007). *Sociologija*. Zagreb: Globus.
- [7] Giddens, A. (2003). Na ivici — Živjeti sa globalnim kapitalizmom, Plato, Beograd.
- [8] Galić, B. (2011) Žene i rad u suvremenom društvu — značaj rodnog rada.
- [9] Sociologija i prostor, Vol. 49, No. 1 (189), str. 25–48.
- [10] Held, D. (2003). Debate o globalizaciji, U: Globalizacija — mit ili stvarnost: sociološka hrestomatija, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 48–60.
- [11] Haralambos, M., Holborn, M. (2002). Sociologija — teme i perspektive. Zagreb: Golden marketing.

- [12] Honore, C. (2009). Pod pritiskom: spašavanje djece od kulture hiper oditeljstva. Zagreb: Algoritam.
- [13] Lončar, J. (2005). Globalizacija — pojam, nastanak i trendovi razvoja, Geografski fakultet, PM F, Zagreb.
- [14] Ljubetić, M., Reić Ercegovac, I. (2010). Studentska percepcija obitelji i roditeljstva — kroskulturalna perspektiva. *Život i škola*, Vol. 56, No. 3, str. 35–56.
- [15] Mihić, I., Zotović, M., Petrović, J. (2006). Sociodemografske karakteristike porodice, podela posla u kući i vaspitni stilovi roditelja u porodicama na teritoriji Vojvodine, *Pedagoška stvarnost*, 1–2, 118–134.
- [16] Milardović, A. (1999). Globalizacija, Pan Liber, Osijek — Zagreb — Split.
- [17] Milić, A. (2007). Sociologija porodice: kritika i izazovi. Beograd: Čigoga štampa.
- [18] Nikodem, K., Aračić, P. (2005). Obitelj u transformaciji. Zagreb: Golden Marketing — Tehnička knjiga.
- [19] Pastuović, N. (1999). Edukologija: Integrativna znanost o sustavu cjeloživotnog obrazovanja i odgoja, Zagreb: Znamen.
- [20] Perotti, A. (1995). Pledoaje za interkulturalni odgoj i obrazovanje. Zagreb: Educa.
- [21] Piorkowska-Petrović, K. (1994). Roditeljske uloge i socijalni razvoj deteta, Zbornik instituta za pedagoška istraživanja, 26, Beograd: IPI, 111–131.
- [22] Raboteg-Šarić, Z., Pećnik, N. i Josipović, V. (2003). Jednoroditeljske obitelji: osobni doživljaj i stavovi okoline. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
- [23] Rodin, D. (1999). Globalizam: nastavak moderne ili nova paradigma?, *Politička misao*, 36, 1, 83–100.
- [24] Turek, F. (1999). Globalizacija i globalna sigurnost, Hrvatska udruga za međunarodne studije, Varaždin, pp. 159.
- [25] Vlajki, E. (2009). Socijalna patologija postmodernizma, Euroknjiga, Zagreb. Jesenski i Turk.
- [26] Vujović, T. (2009). *Od žrtve do delinkventa*, Filozofski fakultet Nikšić, Univerzitet Crne Gore.
- [27] Čudina-Obradović, M. i Obradović, J. (2003). Potpora roditeljstvu: izazovi i mogućnosti, *Revija za socijalnu politiku*, Vol. 10, No. 1, str. 45–68.
- [28] Čudina-Obradović, M. i Obradović, J. (2006). Psihologija braka i obitelji. Zagreb: Golden marketing, Tehnička knjiga.
- [29] Đečević, M. (2017). Socijalno-ekonomski status i porodična atmosfera kao faktori rizika za nastanak duševnih poremećaja (neobjavljena doktorska disertacija), Fakultet političkih nauka, Univerzitet Crne Gore.

INTERNET IZVORI

- [30] <http://www.monstat.org/cg/>
- [31] <http://www.zzzcg.me/>

Tatjana VUJOVIĆ

GLOBALIZATION AND CHANGES IN THE MODERN FAMILY

Summary

In this study we discuss how globalization affects families as social units. Globalization brings some positive elements in the development of the society, but besides that, it has many negative consequences for different social, ethnic and cultural groups. By means of that above mentioned factors family's position as a primary social group changes. In most modern families there are numerous sociopathological phenomena such as: poverty, domestic violence, crimes, looking for the individuality by some family members, loss of identity and their role in the family by its members. A particular problem is represented by groups and communities that claim an intention to be alternative to the classical family (homosexual marriages, cohabitation, child-free families, single mothers and fathers). The globalization of modern society imposes conditions for the transformation of a modern family and change of its classical structure, dynamics and functionality.

Key words: globalization, contemporary society, transformation of family